

ABDULLA QAHHORNING IJODIY ME'ROSI

Maxmudova Yulduzxon Baxromjon kizi

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti

ТВОРЧЕСКОЕ НАСЛЕДИЕ АБДУЛЛА КАХХАРА

Махмудова Юлдузхон Бахромжон кизи

Ташкентский государственный экономический университет

CREATIVE HERITAGE OF ABDULLA QAHHAR

Maxmudova Yulduzxon Baxromjon kizi

Tashkent State University of Economics

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek demokratik adabiyotining atoqli namoyandasi Abdulla Qahhorning ijodiy merosi o'rganiladi. Unda uning asarlari tahlil qilinib, Qahhorning ilmiy-badiiy merosini atroflicha o'rgangan bir qancha adabiyotshunos olimlarning fikrlari o'rganiladi.*

Kalit so'zlar: *Adabiy meros, asarlar, she'riyat, , tarixiy sharoit, zamonaviylik, o'tmishdagi tajriba.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается творческое наследие выдающегося представителя узбекской демократической литературы—Абдуллы Каххара. В ней анализируются его произведения и рассматриваются мнения нескольких литературоведов, которые детально изучили научно-художественное наследие Каххара.*

Ключевые слова: *Литературное наследие, произведения, поэзия, Газели, исторический контекст, современность, прошлый опыт.*

Abstract: *This article examines the creative heritage of the outstanding representative of Uzbek democratic literature, Abdulla Qahhar. It analyzes his*

works and examines the opinions of several literary scholars who have studied in detail the scientific and artistic heritage of Qahhar.

Keywords: *Literary heritage, works, poetry, works, historical context, modernity, past experience.*

Kirish. Inson o‘z aql-u idroki bilan olamni inikos etadi, uning sir-sinoatlarini yechishga intiladi. Tafakkur til vositasida voqelanadi, yorqinlashadi. Demak, inson doimo so‘zga ehtiyoj sezib yashaydi. Insonning borliq haqidagi tasavvurlarini boyitishda, uning olam hodisotlarini teran anglashi yo‘lida adabiyot bemisoli kuchqudratga egadir. Adabiyotni anglash, idrok etish, so‘z qudratidan bahra olish adabiy uquvni, zakovatni talab etadi. Farg‘ona vodiysining go‘zal tabiati va manzaralari Qahhorning asarlarida tez-tez uchraydi. Uning ko‘plab asarlarida tabiat tasvirlari orqali inson his-tuyg‘ulari va kechinmalari aks ettiriladi. Qo‘qon va uning atrofidagi hududlar boy madaniy merosga ega. Bu madaniyat va an‘analari Qahhorning asarlarida o‘z aksini topgan. Uning asarlarida o‘zbek xalqining urf-odatlarini, an‘analari va turmush tarzi keng tasvirlangan. Qahhor o‘z davrining ijtimoiy muhitini chuqur anglab, asarlarida bu muhitning turli qirralarini yoritgan. Qo‘qon va Farg‘ona vodiysi o‘zining ijtimoiy muammolari va o‘zgarishlari bilan Qahhorning asarlarida o‘z aksini topgan. Qahhorning shaxsiy hayoti va tajribalari ham uning ijodiga katta ta‘sir ko‘rsatgan. Uning tug‘ilib o‘sgan joyidagi hayotiy voqealar va tajribalar uning asarlarida o‘z ifodasini topgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot jarayonida statistik, analitik, qiyosiy, kuzatish, induktiv, deduktiv, mantiqiy, monitoring, ekspress baholash va boshqa tahlil usullaridan foydalanilgan. O‘rganilgan adabiyotlar natijasida mavzu to‘liq ochib berildi.

Tadqiqotning maqsad va vazifalari. Tadqiqotning asosiy maqsadi Abdulla Qahhor hikoyalarini o‘rgatishda innovatsion texnologiyalardan foydalanishdir. Shu maqsaddan kelib chiqqan holda quyidagi vazifalar belgilandi:

-Abdulla Qahhor ijodini o'rganish yuzasidan to'plangan pedagogik tajribalarni tahlillash;

- Yozuvchi ijodiy merosini o'rgatishning pedagogik-psixologik jihatlarini belgilash;

- Abdulla Qahhor ijodini yangilangan pedagogik tafakkur asosida o'rgatishning samarador metod va usullari tizimini ishlab chiqish;

- Abdulla Qahhor hikoyalarining ahamiyatini o'rganish;

- Hikoyalar tahlili orqali o'quvchi ijodiy fikrlashini tekshirish; - Abdulla Qahhor hikoyalari matni ustida ishlashda yangicha yondashuvlar talqinini o'rganish;

Adabiyotshunoslik yo'nalishida A.Qahhor ijodini o'rganishga taniqli adabiyotshunos O.Sharafiddinov, M.Qo'shchonovlarning tadqiqotlarida e'tibor qaratilgan. Adabiyot o'qitish metodikasi sohasida esa F.Egamberdievaning "Abdulla Qahhor ijodini pedagogik texnologiya asosida o'rgatish"; O.Usmonovning "Yozuvchi hayoti va ijodini adabiy tahlil va talqin usullariga tayanib o'rgatish"; mavzusidagi nomzodlik dissertastiyalari yaratilgan. M. Ziyodullaeva o'zining nomzodlik ishida yozuvchini maktabda o'rganish bo'yicha ish olib borgan (2008- yil) bo'lsa, S.Ismatov ham o'z qo'llanmasida (1978-yil) Qahhorni maktabda o'rganish yuzasidan fikrlarini bayon etgan. Metodik qo'llanma sifatida nashr etib boriladigan "Til va adabiyot ta'limi" jurnalida M.Mirzarahimova, G.Nurmatova, Q.Husanboyevalarning Abdulla Qahhor ijodini maktabda o'rganish bo'yicha berilgan uslubiy maqolalari ko'rib o'tildi.

Metodist olim Sa'dulla Ismatovning "Maktabda Abdulla Qahhorning hayoti va ijodini o'rganish" uslubiy qo'llanmasi ikki marta nashr etilgan (1967- va 1978- yillarda). Mazkur kitobda Abdulla Qahhor asarlarini to'qqiz yillik maktablarda o'rganish masalasi alohida bobda, o'ninchi sinfda ijodkor hayoti va ijodini o'rganish alohida bobda yoritilgan. Kitobda "Sinchalak" qissasini o'rganishga salmoqli o'rin ajratilgan. Kitobda Abdulla Qahhor ijodi bo'yicha o'tkaziladigan yozma ishlar metodikasi ham berilgan. Bundan tashqari, adib ijodini sinfdan tashqari o'rganish yo'llari ham ko'rsatilgan.¹ Taniqli metodist

olim A.Zunnunovning “Badiiy asar tahlili metodikasi” nomli uslubiy qo‘llanmasi (Toshkent, 1989) da ham Abdulla Qahhorning “Sinchalak” qissasi, “So‘nggi nusxalar” komediyasini tahlil qilish yo‘llari haqida fikr- mulohazalar berilgan. Maqola davomida har bir janrda yozilgan ishlarini tahlili olib boriladi.

Abdulla Qahhor hikoyalarini mazmuni va janr xususiyatlariga ko‘ra ikki guruhga ajratib tahlil etish mumkin. Bularning bir guruhini o‘tmish haqidagi hikoyalar tashkil qilsa, ikkinchi guruh hikoyalarning bosh qahramonlari zamondoshlarimizdir⁵. Yaqin o‘tmishdagi o‘zbek voqeligi «Anor», «O‘g‘ri», «Bemor», «Tomoshabog‘», «Millatchilar» kabi hikoyalarda aks etgan. Keyinchalik esa, adib o‘tmish mavzuida yana «Dahshat» hikoyasini yaratdi. Shuningdek, «O‘tmishdan ertaklar» qissa deb atalgan bo‘lsa-da, mohiyati bilan ayrim-ayrim hikoyalardan tashkil topgan. Shuning u ularni ham adibning o‘tmish haqidagi asarlari deb bilish mumkin. Abdulla Qahhor qissa va roman janrlarini taraqqiy etishiga ham salmoqli hissa qo‘shdi. U “Sarob”, “Oltin yulduz”, “Qo‘shchinor chiroqlari”, “Sinchalak”, “O‘tmishdan ertaklar”, “Muhabbat” singari ajoyib roman va qissalar yozib, katta janrda ham mohir san’atkor ekanini isbotladi. Yozuvchi ajoyib o‘xshatishlar, go‘zal sifatlashlar, original mubolag‘alar va metoforalar, hikmatli so‘z va iboralar yaratish orqali o‘z fikrini g‘oyat siqiy va obrazli qilib ifodalaydi. Abdulla Qahhorni o‘ziga va o‘zga mualliflarga nihoyatda talabchan yozuvchi bo‘lganligini e‘tirof etadilar. U qo‘zlyozma ustida ishlashdan hech bir erinmagan, o‘z asarlarini qayta-qayta ishlab pishitgan, ularga sayqal va jilo bergan. Asarlari kitob bo‘lib chiqqandan yoki pesa sahnaga qo‘yilgandan so‘ng ham qo‘lyozma ustida ishlashni davom yettiravergan.

Ta‘lim bosqichlarida Abdulla Qahhor ijodini o‘rganish yuzasidan yetarli tajribalar to‘plangan, ommalashtirilgan. Lekin sobiq sho‘rolar davrida adib asarlarini o‘rganish, tahlil qilish komfirqa mafkurasi doirasida, uning talablari asosida o‘rganilgani bugun hech kimga sir emas. Istiqlol sharofati bilan adabiyotga adabiy ta‘limga e‘tibor keskin o‘zgardi, ijobiy yuksalishlar davri boshlandi. Adib asarlarini o‘rganishga yangilangan badiiy tafakkur asosida yondashish; uning asarlarini o‘rganish orqali o‘quvchilarda ma‘naviy va

mafkuraviy immunitetlarni hosil qilish; adib mahorati, iste'dodini tadqiq qilish vositasida o'quvchilarning fikrlash quvvatini oshirish, ona tilimiz qadrini ulug'lash, tildan foydalanish madaniyatini yanada rivojlantirish; o'quvchilarning adabiy tur va janrlar haqidagi ilmiy–nazariy bilimlarini adib asarlari misolida yanada yorqinroq aks ettirish; adib asarlarini zamonaviy axborot vositalari va yangilangan pedagogik texnologiyalar asosida o'rgatish ko'lamini kengaytirib, adabiy ta'lim maqsad va vazifalarining ro'yobini ta'minlash kabi ezgu maqsadlar mavzumizning, ilmiy ishimizning dolzarbligini ham belgilab beradi.

O'zbekiston Qahramoni munaqqid Ozod Sharafiddinov Abdulla Qahhorning yaqin shogirdlaridan biridir. Uning mazkur kitobi, avvalo, shogirdning ustozga bo'lgan cheksiz muhabbatining ifodasi, qolaversa, kitobxonlarni adib haqida yanada boy ma'lumotlar bilan ta'minlash, o'sib kelayotgan yosh avlodning badiiy tafakkurini o'stirish, ijod ostonasiga qadam qo'yayotgan yosh ijodkorlarga ijodiy ibrat va ilhom berish kabi maqsadlarni ham ko'za tutgandir. Kitobda: Bolalik so'qmoqlari, Ilk izlanishlar, ikkinchi cho'qqi, kichik janrning katta olami, Qalam yolqini, Adib saboqlari, Ulg'ayish yo'lida, "Sinchalak", So'nggi sahifalar, Adib hayoti solnomasi, Ilova, Abdulla Qahhor: Ozgina o'zim haqimda fasllari mavjud bo'lib, har bir fasl adabning ma'lum ijod qirrasini kashf etishga yo'naltirilgani bilan yanada xarakterlidir.

Abdulla Qahhorning „Oy kuyganda“ ilk hajviy she'ri „Mushtum“ jurnalida Norin shilpiq taxallusi ostida bosildi (1924). Ushbu she'riy to'plamning bir nechta she'rlarini tahlil qilsak:

Kechaning Sirli Og'ushida

Kechaning sirli og'ushida,

Oy nuri yotibdi yolg'iz.

Yulduzlar esa ming sirli,

Ko'zlarida dard va so'ngsiz.

Shivirlaydi shabnam tunda,

Yer bag'riga sir sochib,

Tong yorishar, yulduz uchib,

Sukunat cho'kkan bu kunda.

Yuraklar dardni his etar,

Oshiq qalbi tun qo'shig'i.

Sevgidan mudom jon titrar,

Oy kuyganda, yor oshig'i.

She'r tun va uning sirli go'zalligi haqida. Muallif kechaning tinch va sirli tabiatini tasvirlaydi, oy nuri va yulduzlarning minglab sirlarini tasvirlash orqali insoniy his-tuyg'ularni aks ettiradi. She'rda kechaning sirli muhiti va bu muhitda inson qalbining kechinmalari o'zaro bog'langan.

1. **"Kechaning sirli og'ushida":**

○ Bu metafora tunda, kechqurun paytida sodir bo'ladigan sirli va maftunkor voqealar yoki hissiyotlarni ifodalaydi. Og'ush, ya'ni quchoq, tunda insonni o'z bag'riga oladigan, o'ziga tortadigan kuch sifatida tasvirlangan.

2. **"Oy nuri yotibdi yolg'iz":**

○ Oy nuri yolg'izligi bilan tasvirlanishi kechaning tinchligi va sokinligini ifodalaydi. Bu metafora orqali oy nuri va uning yolg'izligi orqali insonning yolg'izlik his-tuyg'usi aks ettirilgan.

3. **"Yulduzlar esa ming sirli, Ko'zlarida dard va so'ngsiz":**

○ Yulduzlar sirli va ko'zlarida dard borligi bilan tasvirlangan. Bu yerda yulduzlar inson qalbidagi sirlar va dardlarni ifodalaydi. Yulduzlarning ko'zlarida dard va so'ngsizlikni ko'rish insonning cheksiz his-tuyg'ulari va qayg'ularini anglatadi.

4. **"Shivirlaydi shabnam tunda, Yer bag'riga sir sochib":**

○ Shabnamning shivirlashi va yer bag'riga sir sochishi tabiiy hodisalar orqali inson qalbiga sirlar kirib borishini ifodalaydi. Bu metafora tunda tabiiy hodisalar va insonning ichki dunyosidagi kechinmalar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatadi.

5. **"Tong yorishar, yulduz uchib, Sukunat cho'kkan bu kunda":**

○ Tong yorishishi va yulduz uchishi yangi kun boshlanishini, yangi umidlarni ifodalaydi. Sukunat cho'kishi esa tun oxirida keladigan tinchlikni

ifodalaydi. Bu metafora hayotning davomiyligini va har tun ortidan yangi kun kelishini ifodalaydi.

6. **"Yuraklar dardni his etar, Oshiq qalbi tun qo'shig'i":**

o Yuraklarning dardni his etishi va oshiq qalbining tun qo'shig'i bo'lishi inson qalbidagi sevgi va dardni ifodalaydi. Bu metafora orqali tun va sevgi qo'shiqlari bir-biri bilan bog'lanib, inson his-tuyg'ulari chuqurlashadi.

7. **"Sevgidan mudom jon titrar, Oy kuyganda, yor oshig'i":**

o Sevgi tufayli jon titrashi va oy kuyganda yor oshig'i bo'lishi sevgining kuchli his-tuyg'ularini ifodalaydi. Oy kuyganda yor oshig'i bolishi, sevgining kuchini va uning qalbdagi titroqlarini ko'rsatadi.

She'rda ishlatilgan metaforalar orqali muallif kechaning sirli va maftunkor tabiatini, inson qalbining kechinmalarini va sevgi va dardning chuqurligini ifodalaydi.

"O'ylab Kechir" she'ri Abdulla Qahhorning kecha va tong oralig'ida, hayot va sevgi haqida chuqur mulohazalarini ifodalaydi. She'r insonning ichki dunyosida sodir bo'ladigan kechinmalar, his-tuyg'ular va hayotning ma'nosi haqida o'ylar bilan boyitilgan. Har bir bandda inson qalbining turli qirralari, sevgining nozikligi va hayotning mazmuni tasvirlangan.

O'ylab Kechir

Tunlar o'ylab kechir, qalbm,

Yurakda dardlar toshganda.

Hayotning mazmuni bilib,

Sirlar ochilar tongda.

Oshiq yurak, sezar sezgi,

Har lahza sevgi, armon.

Qalbmida yashar doim bir,

O'tmishning shirin parmon.

Tunlar o'ylab kechir, sevgim,

Yuragim sirlaring bilsin.

Hayotning har bir o'n bo'g'zi,

Qalbmida ezgu iz qolsin.

1. **"Tunlar o'ylab kechir, qalbm":**

o Tun kechirish, mulohaza qilish va ichki his-tuyg'ularni chuqur o'rganish uchun vaqt sifatida tasvirlangan. Bu metafora tunda insonning ichki dunyosida sodir bo'ladigan kechinmalarni ifodalaydi.

2. **"Yurakda dardlar toshganda":**

o Yurakda dardlarning toshishi insonning his-tuyg'ulari va qayg'ularini tasvirlaydi. Bu metafora insonning ichki dardlarini va qalbining og'irliklarini ifodalaydi.

3. **"Hayotning mazmuni bilib, Sirlar ochilar tongda":**

o Hayotning mazmunini bilish va sirlarning tongda ochilishi hayotning asl ma'nosi va haqiqatlarini anglashni ifodalaydi. Bu metafora hayotning chuqur mazmuni va tongda ochiladigan sirlarni tasvirlaydi.

4. **"Oshiq yurak, sezar sezgi":**

o Oshiq yurak va sezgi sevgi va uning nozik his-tuyg'ularini ifodalaydi. Bu metafora oshiq yurakning his-tuyg'ulari va sevgilari haqida so'zlaydi.

5. **"O'tmishning shirin parmon":**

o O'tmishning shirin parmoni, ya'ni xotiralari, insonning o'tmishdagi yoqimli lahzalarini ifodalaydi. Bu metafora o'tmishdagi shirin xotiralarni tasvirlaydi.

6. **"Yuragim sirlaring bilsin":**

o Yurakning sirlarini bilish sevgi va hayotning sirli va nozik tomonlarini anglashni ifodalaydi. Bu metafora yurakdagi sirlarni bilish va tushunish haqida so'zlaydi.

7. **"Hayotning har bir o'n bo'g'zi, Qalbmida ezgu iz qolsin":**

o Hayotning har bir bo'g'zi va qalbdagi ezgu iz qoldirishi hayotning har bir lahza va uning qalbdagi ta'sirini ifodalaydi. Bu metafora hayotning har bir qismini va uning qalbdagi ezgu izlarini tasvirlaydi.

"O'ylab Kechir" she'ri Abdulla Qahhorning hayot, sevgi va inson qalbi haqida chuqur mulohazalarini ifodalaydi. She'rdagi ishlatilgan metaforalar orqali muallif tunda inson qalbida sodir bo'ladigan kechinmalarni, sevgi va hayotning mazmunini chuqur tasvirlaydi. She'ning har bir bandi va metaforasi orqali inson qalbining nozik his-tuyg'ulari va hayotning asl ma'nosi yoritiladi.

Xulosa

Abdulla Qahhor o'zbek adabiyotining yetuk namoyandalaridandir. U o'zining 40 yildan oshiqroq ijodiy faoliyatida barcha ijtimoiy sohalarni aks ettiradigan asarlar yaratdi, asarlari turli tillarga tarjima qilindi. Abdulla Qahhor ajoyib asarlari bilan o'zbek adabiyotini yuksaltirish va jahonga tanitish borasida alohida xizmat ko'rsatgan nodir iste'dod sohibidir. Adabiyotimizning hech bir sohasi yo'qki, ko'p qirrali talant egasi bo'lgan Abdulla Qahhorning xizmati singmagan va u o'z talantini namoyish qilmagan bo'lsin. Abdulla Qahhor hikoya va ocherk janrida ham, qissa va romanchilikda ham, komediya va drama yaratishda ham hammani qoyil qoldirdi, bu janrlarda, xususan, hikoyachilikda, original va yetuk badiiy asarlar yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdulla Qahhor. Shaxs va ijodkor. Maqolalar to'plami. – T.: Tamaddun, 2013
2. Ahmedov S., Qo'chqorov R., Rizaev Sh. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 6-sinfi uchun darslik. 1-qism. – T.: Sharq, 2013.
3. Ahmedov S., Qosimova B., Qo'chqorov R., Rizayev Sh. Adabiyot-6. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. –T.: Ma'naviyat. – 2009
4. Чўлпон. Адабиёт надир? –Т.:Чўлпон нашриёти, 1994. Б. 6-8
5. XX asr o'zbek hikoyasi antologiyasi.–T: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti". 2009, 3- 4-betlar.
6. Yo'ldoshev Q. Adabiyot o'qitishning ilmiy-nazariy asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 1996.
7. Yo'ldoshev Q., Qosimov B., Qodirov V., Yo'ldoshev J. Adabiyot. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik-majmua. – T.: Sharq, 2013.

8. Yoʻldoshev Q. Oʻqituvchi kitobi. (7-sinf darslik majmuasi uchun) –T.: Oʻqituvchi, 1997. –230 b.
9. Karimov N. XX asr adabiyoti manzaralari. – T.: Oʻzbekiston, 2008.
10. Ibrohim Haqqul. Abdulla Qahhor jasorati. Esse. // «Tafakkur» jurnali, 2007.
11. Matchonov S. Kitob oʻqishni bilasizmi? –T.: Oʻqituvchi, 1993.
12. Mirqosimova M. Oʻquvchilarda adabiy tahlil malakasini shakllantirish va takomillashtirish asoslari. Monografiya. –T.: Fan, 2006.